

Аннотация

Дремлина-Волок Н. В. Стандарты доказывания и презумпция дискриминации в практике Европейского суда по правам человека. — Статья.

В статье исследуется практика Европейского Суда по правам человека, которая свидетельствует о тенденции трансформации механизмов доказывания нарушения запрета дискриминации. Рассматривается интерпретация Судом стандартов доказывания «все разумных сомнений» и «баланс вероятностей» при рассмотрении дел, содержащих утверждение о дискриминационном обращении. Особое внимание уделено сдвигу бремени доказывания и формированию «презумпции дискриминации», которая состоит в том, что в определенных случаях, при наличии доказательств *prima facie*, обосновывающих выдвинутые обвинения, бремя доказывания отсутствия дискриминации может быть перенесено на государство-ответчика. По мнению автора, презумпция дискриминации существенно повышает эффективность защиты прав человека, нарушенных дискриминационным обращением.

Ключевые слова: стандарты доказывания, презумпция дискриминации, расовая дискриминация, дискриминационные преступления, Европейский Суд по правам человека.

Summary

Dryomina-Voloc N. V. Standards of Proof and the Presumption of Discrimination in the Practice of the European Court of Human Rights. — Article.

The article focuses on the practice of the European Court of Human Rights, which shows a tendency of proof mechanisms transformation with regard to violations of the discrimination prohibition. The Court's interpretation of the standards of proof of «all reasonable doubt» and the «balance of probabilities» in cases alleging discriminatory treatment is considered in the article. Particular attention is paid to the shift of the burden of proof and the formation of the «presumption of discrimination» concept, saying that in certain cases, when there is evidence *prima facie* justifying the allegations, the burden of proving the absence of discrimination can be shifted to the respondent State. The author argues that the presumption of discrimination substantially increases the effectiveness of the protection of human rights violated by discriminatory treatment.

Keywords: Standards of proof, presumption of discrimination, racial discrimination, discriminatory crimes, the European Court of Human Rights

УДК 341.231.14

Н. І. Севостьянова

ПРАВО НА ІНДИВІДУАЛЬНУ ЗАЯВУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ГЕНЕЗИС, ЕВОЛЮЦІЯ, СУЧАСНІСТЬ

Право на індивідуальну петицію (заяву) справедливо розглядається як наріжний камінь міжнародної системи захисту прав людини, з появою якого було зроблено значний внесок у зміцнення міжнародного захисту прав людини. У результаті процесу, що відбувається протягом багатьох років, дане право трансформувалося у реальне «право на позов», що дає можливість жертвам звертатися за захистом своїх прав до міжнародного судового органу.

Відомий німецький теоретик міжнародного права А. Фердросс писав, що «в той момент, коли співтовариство держав, в принципі самостійно регулює поведінку громадян, надасть їм право, як правило, оскаржувати постанови своєї держави в міжнародному органі, держава припинить своє існування як правова спільнота з повним самоуправлінням. Але разом з такими співтовари-

ствами зникло б і міжнародне право, поступаючись місцем більш чи менш розвиненому праву світової держави, так як міжнародне право виникає та зникає разом з відносним суверенітетом держав» [1]. Однак чи можливо сьогодні, коли право подачі індивідуальної заяви в міжнародні органи міститься в багатьох міжнародних документах, говорити про те, що А. Фердросс помилявся, говорячи, що надання такого права буде мати наслідком зникнення держави та припинення існування міжнародного права? Дійсно, його твердження відповідає логіці міжнародного і національного права, але очевидно дослідник мав на увазі іншу ситуацію, ніж та, що склалася на сучасному етапі. А. Фердросс ймовірно говорив про «оскарження постанов своєї держави в міжнародному органі», за умов існування такої системи, де міжнародні органи були б наступною вищестоящою інстанцією по відношенню до національної, до якої людина могла б звернутися за відміною національного закону чи правозастосовного акта. Як відомо, право на заяву сьогодні існує дещо в іншій формі та не загрожує національному суверенітету.

Можливо також виділити позицію Е. Аречаги, котрий вважає, що ніщо не може завадити державам представити індивідам будь-які права, що безпосередньо випливають з міжнародного договору, а також передбачити для індивідів міжнародні засоби захисту цих прав [2].

Висвітлюючи питання еволюції права на заяву у міжнародному праві, необхідно акцентувати увагу на тому, що окремі національні держави у своєму законодавстві закріплюють право на звернення кожного за захистом своїх прав і свобод як до відповідних міжнародних судових установ, так і до відповідних органів міжнародних організацій, членами або учасниками яких є ці держави [3]. В Україні це право знайшло закріплення у ст. 55 Конституції України.

Інститут права на індивідуальну заяву про порушення прав людини свої перші кроки розпочинав ще в межах Ліги Націй у сфері захисту національних меншин. Право подачі індивідуальної заяви містилося і в германо-польському договорі про Верхню Силезію від 22 травня 1922 р. Однак поява даного інституту в той час розглядалася не як загальне правило, а скоріше як виключення з такого.

Сьогодні право подачі індивідуальних заяв на порушення прав людини державою передбачено в ряді міжнародних договорів. У рамках ООН створено чотири основних договірних органи, компетентних розглядати індивідуальні заяви: Комітет з прав людини (створений Факультативним протоколом від 16 грудня 1966 р. до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права для контролю виконання державами норм Пакту), Комітет з ліквідації расової дискримінації (здійснює контроль за виконанням державами норм Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.), Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (створений на основі Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.), а також Комітет проти катувань (контролює виконання Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.).

Але логічним є питання, чому про діяльність багатьох перелічених механізмів, існуючих в рамках ООН, та про можливості і порядок звернення до них відомо не багато серед українських громадян, а діяльність Європейського суду з прав людини викликає широкий резонанс та безумовну популярність серед осіб, що шукають шляхи відновлення порушених прав? Відповідь на це питання знаходиться в площині статистичних показників діяльності цих органів. Для порівняльної характеристики не будемо звертатися до таких органів, як Комітет з ліквідації расової дискримінації та Комітет проти катувань, адже коло прав, порушення яких може стати підставами звернення до цих органів, є значно вужчим, ніж до Європейського суду з прав людини. За обсягом прав, що підлягають захисту, для аналізу візьмемо Комітет з прав людини. З моменту свого створення у 1977 та до 2001 р. (24 роки) Комітет з прав людини зареєстрував для розгляду лише 954 заяви, з яких було розглянуто 354 у порядку, передбаченому п. 4 ст. 5 Факультативного протоколу. Як відмічає Карташкін, «створена система контрольних органів ООН та конвенційних органів відрізняється громіздкістю, дублюванням у роботі, сесійним характером діяльності, нездатністю швидко реагувати для прийняття заходів в умовах кризових ситуацій. Мала ефективність роботи таких контрольних органів пов'язана ще й з тим, що вони не мають достатніх повноважень для прийняття рішень» [4].

За період з 1998 по 2008 рік (10 років) до Європейського суду з прав людини надійшло 280 512 заяв. 181 965 з них були визнані неприйнятними. Винесено 21 392 рішення по суті справ [5]. Таким чином, механізм розгляду індивідуальних заяв, створений в рамках Ради Європи, дає більш вражаючі результати, ніж діяльність Комітету з прав людини ООН. При цьому обсяг прав та основних свобод людини, що захищаються Європейською конвенцією, значно вужчий в порівнянні з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (такі висновки зробили експерти Ради Європи в своїй доповіді Комітету Міністрів Ради Європи у вересні 1970 р.) [6].

Отже наведені статистичні показники свідчать про те, що така велика кількість звернень до Європейського суду з прав людини є наслідком ефективності його діяльності та рішень, а отже, важливості права на індивідуальну заяву саме до цього органу. Однією з найважливіших особливостей Європейської конвенції, що відрізняє право на індивідуальну заяву до цього органу від перелічених вище, є її контрольний механізм, за допомогою якого забезпечується дотримання передбачених у ній зобов'язань. Засобом, що активує цей контрольний механізм, саме і є заява.

Конвенція передбачає дві категорії заяв:

- індивідуальні заяви у відповідності до ст. 34;
- міждержавні справи у відповідності до ст. 33.

Міждержавні справи заздалегідь передбачають політичне рішення у країні, що сформулювала звернення, та застосовуються чи у випадках сильного політичного інтересу, чи у ситуації, коли мова йде про серйозне порушення прав людини.

У контексті ст. 34 Конвенції поняття «індивідуальна заява» визначається

як право будь-якої фізичної особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї, та котрі перебували під юрисдикцією даної сторони в момент вірогідного порушення, на звернення до Європейського суду з прав людини за умов дотримання умов прийнятності, передбачених Конвенцією.

Так як і випадки з іншими правами, право на індивідуальну заяву має кореспондуючі обов'язки, котрі по своїй природі мають два аспекти. Перш за все, конвенційний контрольний механізм активується після того, як будуть виконані всі умови, пов'язані з поданням індивідуальної заяви, передбачені Конвенцією. Суд не має компетенції діяти за власною ініціативою та розглядати питання дотримання прав людини в окремій країні чи регіоні доки не буде подана відповідна заява. По-друге, судовий характер розгляду заяви потребує подальшої активної участі заявника, а саме надання ним належних доказів та аргументів. Право на індивідуальну заяву передбачає, що заявник, крім надання аргументів на підтримку своєї заяви, також повинен суворо дотримуватися встановленої процедури розгляду справ в Суді.

Для того щоб у повній мірі оцінити значимість «європейського» права на індивідуальну заяву, в його нинішньому вигляді, необхідно розглянути його в діахронічній перспективі, за допомогою методу історизму; проаналізувати його основні характеристики та унікальні функції, що сформувалися протягом багатьох років. Не потребує додаткового акцентування той факт, що прийняття у 1950 р. Європейської конвенції з прав людини та основних свобод значно вплинуло на структуру тогочасного міжнародного права. Уперше міжнародна угода надала фізичним особам — незалежно від їх громадянства чи країни походження — не тільки прокламацію основних прав людини, а й процесуальні права порушувати справу проти держави у випадку недотримання прав людини. Результатом такого процесу було передбачено винесення обов'язкового для держав — учасниць Конвенції рішення судового органу — Європейського суду з прав людини. З початку свого існування право на індивідуальну заяву не було представлено в повному обсязі та передбачало деякі обмеження. По-перше, особи не мали прямого доступу безпосередньо до Суду. Вони могли звертатися з заявами до квазісудового органу — Європейської комісії з прав людини, в той час як компетенція передати справу на розгляд Суду знаходилася в руках Комісії та держав. По-друге, заявники не мали *locus standi* в ході розгляду справи Судом. Нарешті, і найголовніше, держави — учасниці Конвенції мали право самостійно вирішувати, чи слід їм визнавати право на індивідуальну заяву жертв та юрисдикцію Суду.

Подальший розвиток європейської правозахисної системи значно розширив категорію права на індивідуальну заяву. Першим кроком у цьому напрямку стало надання права законному представнику заявника брати участь у слуханні справи в Суді (вперше дане положення було надано шляхом внесення поправки до Регламенту Суду у 1982 р., а згодом підтверджено у Протоколі № 9 до Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод).

Також важливим аспектом стало те, що з вступом в силу Протоколу №9 жертви отримали право самостійно звертатися з заявою безпосередньо до Суду. Доступ до суду став прямим, але не миттєвим, до зупинення функціонування Комісії з прав людини. Крім того, кожний випадок передачі заяви на розгляд Суду був розглянутий з точки зору відповідності заяви окремим критеріям: «чи справа торкається серйозних питань тлумачення чи застосування Конвенції; чи не заслуговує з будь-якої іншої причини на розгляд у Суді» [7].

Рішучим кроком на шляху становлення європейського права на індивідуальну заяву стало прийняття Протоколу № 11 до Європейської конвенції, який докорінно змінив Страсбурзький контрольний механізм. Зокрема, дворівнева система, що існувала до того часу у вигляді Комісії та Суду, була замінена постійно діючим Судом, до якого жертви порушення прав людини отримали прямий, безпосередній доступ. Найважливішим положенням, зазначеним у Протоколі № 9, стало те, що юрисдикція Суду була визнана обов'язковою для держав — учасниць Конвенції і більше не підлягала додатковій декларації з боку сторін.

Цей короткий екскурс по історії становлення та розвитку права на індивідуальну заяву вказує на довгий шлях, неухильно пройдений до встановлення повної та ефективної реалізації даного права усіма особами на наднаціональному рівні. Ефективна реалізація права на індивідуальну заяву означає, що всі жертви порушення прав людини забезпечуються міжнародним судовим захистом для відстоювання своїх конвенційних прав та отримання відшкодування.

У пояснювальній доповіді до Протоколу № 9 підкреслюється, що «ситуація, при якій надається окремий перелік прав, але повною мірою не забезпечується функціонування контрольного механізму їх використання, можуть сьогодні вважатися несумісними з духом Конвенції та внутрішніми правовими процедурами держав-учасниць» [8].

Слід зазначити, що зі свого боку Суд також робить внесок у зміцнення права на індивідуальну заяву, шляхом дотримання *pro victima* підходу при тлумаченні положень Конвенції. Наприклад, з позиції ліберального тлумачення поняття «жертви», включення категорій «непрямих та потенційних жертв» привело до значного розширення сфери судового захисту, передбаченої Судом [9]. Тверда рішучість зберегти практичну ефективність доступу «потенційних жертв» до органів міжнародного правосуддя проявилася і в тому, що Суд акцентував особливу увагу держав — учасниць Конвенції на не перешкоджанні з їх боку ефективному здійсненню права на індивідуальну заяву, визначеному ст. 34 Конвенції, зокрема, при серйозних порушеннях прав людини. Нещодавно Суд посилив своє прагнення до стимулювання розвитку права на індивідуальну заяву, визнавши, що «конвенційне право на індивідуальну заяву (...) роками набуло статусу першорядного та ключового елемента механізму захисту прав і свобод, викладених у Конвенції» у справі «Маматкулов та Аскарров проти Турції» [10].

Право на індивідуальну заяву включає в себе три основні елементи:

1. Прямий і необмежений доступ до міжнародного судового органу. За умови дотримання усіх формальних вимог та умов юрисдикції будь-яка «потен-

ційна жертва» має право розпочати процедуру в міжнародному судовому органі, що приведе до обов'язкового для виконання рішення та понесення міжнародної відповідальності державою-відповідачем у зв'язку з порушеннями прав людини.

2. Судовий характер і змагальність процесу. Механізм винесення судового рішення, що має змагальний характер, характеризується низкою процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення справедливого судового захисту, а також об'єктивність і законність рішення.

3. Компенсаційні заходи. Передбачають можливість для жертви отримати рішення Суду, обов'язкове для виконання державою — учасницею Конвенції, про фінансову компенсацію за порушення прав особи, чи, в деяких випадках, якщо порушення права ще триває, — рішення Суду може містити припис конкретних заходів задля припинення цих дій та попередження появи таких порушень прав людини в майбутньому.

У результаті цих інституційних та процесуальних практик право на індивідуальну заяву еволюціонувало до рівня реального міжнародного інструменту світового значення у сфері відстоювання прав та свобод людини, визнаного Конвенцією.

Література

1. Фердросс А. Международное право : пер. с нем. / А. Фердросс ; под ред. Г. И. Тункина. — М., 1959. — С. 25.
2. Арчага Э. Х. Современное международное право / Э. Х. Арчага ; пер. с исп. Ю. И. Палченко ; под ред. Г. И. Тункина. — М. : Прогресс, 1983. — С. 259.
3. Конституції нових держав Європи та Азії / упоряд. С. Головатий ; Укр. правнич. фундація. — К. : Право, 1996. — С. 415.
4. Карташкин В. А. Совершенствование юридических механизмов защиты прав человека // Государство и право. — 1994. — № 10. — С. 21.
5. Статистичні дані Європейського Суду з прав людини. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Reports+and+Statistics>.
6. Лукьянцев Г. Е. Сравнительная характеристика систем защиты прав человека: по Международному пакту о гражданских и политических правах и по Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод (некоторые вопросы рассмотрения жалоб) // Московский журнал международного права. — 1997. — № 3. — С. 114-122.
7. Протокол 9 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини ст. 5 п. 3. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_170.
8. Explanatory Report Protocol N 9 § 12. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://conventions.coe.int/treaty/en/Reports/Html/140.htm>.
9. Sudre F. Droit international et europeen des droits de l'homme. — 6th ed. — Paris : Presses Universitaires de France, 2003. — P. 527-528.
10. «Маматкулов та Аскарров проти Турції», 04.02.2005, § 122 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.echr.coe.int/ECHR/EN/Header/Case-Law/HUDOC.

Анотація

Севостьянова Н. І. Право на індивідуальну заяву до Європейського суду з прав людини: генезис, еволюція, сучасність. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду питання ефективної реалізації права на індивідуальну заяву до Європейського суду з прав людини, його еволюції та значенню.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, право на індивідуальну заяву, Страсбурзька правозахисна система.

Аннотация

Севостьянова И. И. Право на индивидуальное обращение в Европейский суд по правам человека: генезис, эволюция, современность. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопросов эффективной реализации права на индивидуальное обращение в Европейский суд по правам человека, его эволюции и значению.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, право на индивидуальное обращение, Страсбургская правозащитная система.

Summary

Sevostianova N. I. The Right for Individual Petition to the European Court of Human Rights: Genesis, Evolution, Contemporaneity. — Article.

This article is devoted to the problem of effective realization of the right for individual petition to the European Court of Human rights, its evolution, scope and meaning.

Keywords: European Court of Human Rights, implementation of Convention on protection Human Rights and Fundamental Freedoms, Strasbourg human rights protection system.

УДК 351.77:616-089.843(477).001.76:341.174(4)

A. Voloc

**HARMONIZATION OF THE UKRAINIAN LEGISLATIVE BASE
OF ORGAN TRANSPLANTATION WITH THE LEGISLATION
OF THE EUROPEAN UNION**

Legal regulation of transplantology is continuing to be one of the most challenging issues worldwide in general and within Europe in particular. Every country is striving to adapt its legislative framework to its cultural, ethical and economic peculiarities, but at the same time it has to take into account the international requirements and the provisions of specific Conventions and Directives applicable to a group of states or internationally. After declaring its intention to integrate into Europe, Ukraine has to fulfill the prerequisite of harmonizing its legislation with the legislation of the European Union. This is in an equal measure applicable to the regulatory framework of transplantology as well as to other areas of activity.

Transplantology is considered a young but very successful and demanded specialty which is quickly developing by using the state-of-the-art scientific achievements. The vast majority of related legal documents emphasizes and supports the statement contained in the Directive of the European Parliament and the Council 2010/45/EU, that “...*Organ transplantation is now the most cost-effective treatment for end-stage renal failure, while for end-stage failure of organs such as the liver, lung and heart it is the only available treatment*” [1]. The international society fully supports this statement and undertakes all the steps to encourage its further development. However, given the specificity of transplantation, be it of organs, tissues or cells, it involves a range of legal aspects determining the main objectives on which the national legislation on transplantology is based. This includes